

ВИКОРИСТАННЯ ДІАГНОСТИЧНИХ МЕТОДИК ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ НАД ДІТЬМИ (методичні рекомендації)

Шугай Т.Й.,

методист навчально-методичного
кабінету психологічної служби
КЗ «Житомирський ОППО» ЖОР

Домашнє насильство – найбільш розповсюджена форма порушення прав людини. Без подолання цього соціально небезпечного явища неможливо створити умови для самореалізації здобувачів освіти, реалізації принципів рівних прав, свобод і можливостей.

Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07 грудня 2017 року домашнє насильство визначено як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь.

Розрізняються види домашнього насильства:

- **фізичне насильство** – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру;

- **економічне насильство** – форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру;

- **психологічне насильство** – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження,

переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи;

- **сексуальне насильство** – форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності.

Захист дітей від жорстокості, насильства та попередження злочинів проти них є надзвичайно важливим, соціально значущим і актуальним завданням, вирішення якого носить міждисциплінарний характер. Незважаючи на масштабність і складність проблеми, професійний і організаційний ресурс, сфери соціального впливу працівників психологічної служби дозволяють здійснювати комплексний і системний вплив на всіх учасників освітнього процесу.

Необхідність застосування у роботі практичного психолога та соціального педагога комплексу психодіагностичних методик щодо виявлення та протидії домашньому насильству стоїть дуже гостро.

Відповідно до Положення про психологічну службу у системі освіти України (наказ Міністерства освіти і науки України від 22 травня 2018 року, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 31 липня 2018 року за № 885/32337) одними з важливих функцій психологічної служби є діагностично-прогностична та просвітницько-профілактична робота.

Діагностично-прогностична передбачає психолого-педагогічне вивчення чинників становлення особистості, її індивідуального розвитку.

Просвітницько-профілактична – поширення психологічних знань, виявлення фактів порушення прав дитини, вжиття заходів щодо подолання негативних чинників, які впливають на життєзабезпечення дитини, її моральний та соціальний розвиток, профілактика та попередження негативних впливів.

У згаданому Положенні про психологічну службу визначено поняття діагностики. *Діагностика* – це вивчення та виявлення причин труднощів у навчанні, інтелектуальному розвитку, соціально-психологічній адаптації; вивчення та визначення індивідуальних особливостей динаміки розвитку особистості, потенційних можливостей в освітньому процесі, професійному самовизначенні.

Тому діагностика має бути продуманою, логічно побудованою задля найшвидшого визначення сутності проблеми, а також вивчення впливу пережитого насильства перш за все на емоційний стан особистості, її особистісні особливості, а також з'ясування проблем та потреб цієї особистості.

Психодіагностика в діяльності працівника психологічної служби спрямована на інформаційне та прикладне забезпечення ефективного супроводу навчання, розвитку та виховання здобувачів освіти. Психодіагностичні дані є необхідними для:

- складання соціально-психологічного портрету дитини (опис її особливостей розвитку та взаємодії з сім'єю, оточуючими, навколишнім середовищем, актуалізація потенційних можливостей та існуючих або можливих труднощів);
- визначення цілей і завдань, стратегій надання підтримки дітям, що мають труднощі у навчанні, спілкуванні та психічному самопочутті;
- вибору засобів і форм психологічного супроводу здобувачів освіти відповідно до їх індивідуальних властивостей, освітніх особливостей, а також особливостей міжособистісної взаємодії.

Психодіагностична діяльність працівників психологічної служби ґрунтується на певних принципах її організації: відповідність певного діагностичного підходу, конкретної методики цілям психологічної діяльності (цілям і завданням ефективного супроводу). Методика, що використовується, має бути спрямована на ті психологічні особливості дитини, які необхідні для конструктивної взаємодії, використання ефективних стратегій навчання та розвитку, та врешті-решт спрямована на надання якісних психологічних послуг. Діагностичний інструментарій має вивчати психолого-педагогічний статус дитини, психологічні характеристики поведінки, освітньої діяльності, спілкування, особистісні особливості дитини. Завданням діагностичної діяльності працівника психологічної служби є вчасне вивчення індивідуальних особистісних особливостей, що забезпечить:

- ефективність і системність у роботі;
- прогностичність методів, що застосовуються. Результати діагностування дають можливість прогнозувати подальший розвиток психічних функцій, попереджати можливі труднощі;
- розвивальний потенціал методу, тобто можливість отримання розвивального впливу;
- економічність організаційних затрат. Для проведення діагностики підбирається методика, яка є короткою за змістом, багатофункціональною, яку можна проводити як фронтально, так і індивідуально. Крім того, методика має бути нескладною в обробці та в оцінці отриманих даних.

У процесі дослідження працівник психологічної служби має залишатися неупередженим, щоб його особисте ставлення не вплинуло на інтерпретацію результатів, також важливо зберігати конфіденційність отриманих результатів. Тобто працівник психологічної служби не має права надавати інформацію про результати психодіагностики третім особам, якщо на це немає згоди учасників освітнього процесу. Результати вивчення особливостей розвитку дитини формулюються зрозумілою педагогам і батькам мовою.

У психолого-педагогічній літературі зазначені загальні індикатори, які проявляються в переживаннях і поведінці дитини з сім'ї, де практикується

домашнє насильство. У разі їх виявлення також можна діагностувати наявність деструктивних міжособистісних стосунків у родині, створення сприятливих умов для всебічного розвитку дитини.

Поведінкові ознаки як індикатори домашнього насильства:

1. *Страхи.* Для діти з сімей, де має місце домашнє насильство, є характерним почуття страху. Цей страх може виявлятися по-різному: від замкненості в собі та пасивності до агресивної насильницької поведінки.

2. *Зовнішні характерні поведінкові прояви.* Родина, в якій практикується насильство, зовсім непередбачувана. Але найчастіше характерними є страхи у дитини. Страх в свою чергу впливає на рівень вразливості, впертості, замкненості, пасивності або агресивності у поведінці.

3. *Нездатність до вербального вираження почуттів.* Спостерігаючи за насильством в родині, діти можуть дійти висновку, що насильство є єдиним способом вирішення конфлікту, певної проблеми. Зазвичай таким дітям дуже важко вербалізувати свої почуття та емоції, вони просто наслідують дорослих.

4. *Втягування дитини до конфлікту між батьками.* Відомо багато випадків, коли діти втягуються в суперечки батьків. В такому разі діти не спроможні відокремити свою індивідуальність від індивідуальності батьків.

5. *Захисник матері.* Широко розповсюдженими є випадки, коли дитина втягується в конфлікт сім'ї, намагаючись захистити матір, проти якої спрямований потік агресії.

6. *Розчарування.* Життя в сім'ї, де практикується насильство, супроводжується високим рівнем напруги. Діти знаходяться в ситуації «хронічного стресу», тому часто засмучені, в розпачі, втрачають рівновагу, спокій, навіть стикаючись з невеликими труднощами.

7. *Почуття виправданої жорстокої поведінки.* Деякі матері, які не хочуть налаштувати дітей проти батька, намагаються пояснити, знайти виправдання насильницьким діям.

8. *Почуття непотрібності.* У зв'язку з тим, що батьки багато сил та енергії витрачають на подолання конфлікту, в них залишається мало часу та сил, щоб займатись дитиною. У дитини, як наслідок, виникає почуття непотрібності, занедбаності. Такі думки можуть призвести навіть до суїцидальних спроб.

9. *Ізоляція.* Здебільшого в сім'ях, де насильство застосовується як засіб виховання, такі факти не проговорюються, а то й взагалі замовчуються. Деякі діти навіть вважають, що з ними не все гаразд, бо їхня сім'я відрізняється від інших.

10. *Суперечливі почуття щодо батьків.* Дитина, що втікає з дому або вилучається з сім'ї, нерідко відчуває сильні теплі почуття до батьків, захищає їх, намагається виправдати, незважаючи на жахливе поводження з нею.

Також, окрім поведінкових ознак, описаних вище, з метою виявлення насильства щодо дітей доцільними є бесіди з дітьми та моделювання ігрових ситуацій.

За наявності тривожних ознак у поведінці дитини, доречно провести опитування за спеціально розробленою анкетною задля виявлення випадків жорстокого поводження з дітьми.

Діагностичні методики щодо виявлення домашнього насильства є емоційно затратними у роботі працівника психологічної служби, але надзвичайно важливими та потрібними.

З огляду на вказане, пропонуємо перелік діагностичних методик щодо виявлення та протидії домашньому насильству відносно дітей (табл. 1).

Таблиця 1

Перелік діагностичних методик щодо виявлення та протидії домашньому насильству відносно дітей

	Назва психодіагностичної методики	Джерело
1	Методика діагностики батьківського ставлення (автори: А. Варга, В. Столін). Застосовується для роботи з батьками. Батьківське ставлення розуміється як система різноманітних почуттів по відношенню до дитини, поведінкових стереотипів, що практикуються в спілкуванні з нею, особливостей сприйняття і розуміння характеру та особистості дитини, її вчинків	Олифірович Н.И., Зинкевич-Куземкина Т.А., Велента Т.Ф. Психология семейных кризисов. – СПб : Речь, 2006. – 360 с.
2	Методика «Дім – Дерево – Людина». Проективна методика. Допомогає виявити симптомокомплекс емоційної сфери особистості: незахищеності, тривожності, недовіри до себе, почуття неповноцінності, ворожості, конфліктності, труднощів у спілкуванні, депресивності. Вік досліджуваного: з 10 років	Психологу для роботи. Діагностичні методики : збірник [Текст] / [уклад.: М. В. Лемак, В. Ю. Петрище]. – Вид. 2-ге виправл. – Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2012. – 512 с.
3	Методика «Кінетичний малюнок сім'ї». Проективна методика. Допомогає виявити ставлення дитини до членів своєї сім'ї, сімейні взаємини, які викликають тривогу або конфлікти, виявляє, як дитина сприймає взаємини з іншими членами сім'ї і своє місце в сім'ї. Вік досліджуваного: з 10 років	Психологу для роботи. Діагностичні методики : збірник [Текст] / [уклад.: М. В. Лемак, В. Ю. Петрище]. – Вид. 2-ге виправл. – Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2012. – 501 с.
4	Методика «Неіснуюча тварина». Проективна методика. Допомогає досліджувати загальні особливості особистості дитини, агресивність, труднощі у спілкуванні. Методика може допомогти зрозуміти внутрішній світ дитини, те, як вона сприймає оточуюче середовище. Вік досліджуваного: з 10 років	Психологу для роботи. Діагностичні методики : збірник [Текст] / [уклад.: М. В. Лемак, В. Ю. Петрище]. – Вид. 2-ге виправл. – Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2012. – 516 с.